

NÁRODNOSTNÁ SKLADBA SLOVENSKA NA KONCI 19. A V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA: ETNICKÁ IDENTITA (IDENTIFIKÁCIA) Z POHLADU OFICIÁLNEJ ŠTÁTNEJ ŠTATISTIKY¹

PAVOL TIŠLIAR

National composition of Slovakia at the end of the 19th and in the first half of the 20th century: ethnic identity (identification) from the point of view of official state statistics

Abstract: The present-day national structure of Slovakia is, among others, the result of a long-term population and residential development, to a high degree conditioned by migrations, but also by political interventions from above that also influenced the formation of linguistic frontiers and regions. The study aims to present a general overview of the ways how ethnicity (ethnic identity) was perceived from the point of view of statistics (official state censuses), to characterize the basic sources for the study of ethnicities in Slovakia and thus to sketch the ethnic composition of Slovakia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century according to the attributes valid and observed in the studied period.

Key words: ethnic identity, maternal language, nationality, census, 19th century, first half of the 20th century, Slovakia.

Koncept etnickej identity sa v súčasných sociálnych vedách vníma najmä vo formuláciách dvoch teoretických prístupov, konštruktivismu a esencializmu² (Bačová 2000; Ferencová 2005; Findor 2005). Starší a v prostredí Slovenska, ale

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantových úloh APVV-0199-12 „Historický atlas obyvateľstva Slovenska (18. – 1. pol. 20. storočia)“ a MŠ SR VEGA č. 1/0026/14 „Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050“.

² Okrem spomenutých dvoch koncepcií sa v 60. rokoch 20. storočia vytvorili aj inštrumentalistické teórie, ktoré etnickú identitu vnímajú ako nástroj na manipuláciu obyvateľstva, na dosiahnutie určitých politických cieľov.

aj strednej a východnej Európy využívanéjší esencialitistický (primordialistický) prístup k etnicite pripúšťa existenciu objektívnych znakov, resp. objektívneho základu etnicity. Etnické skupiny sú takto chápané ako reálne existujúce celky so špecifickými a rozpoznateľnými kultúrnymi črtami. Etnickú identitu pritom definujú, buď ako biologický fenomén, alebo výsledný produkt kultúry (Barnard – Spencer 1996: 189–193, 291). Etnickú skupinu takto charakterizuje a odlišuje od iných skupín súbor spoločných črt, akými sú predovšetkým jazyk, spoločný pôvod, zvyky, životný štýl a pod. Práve takéto chápanie etnicity prevažovalo a de facto dodnes prevažuje v štatisticko-demografických výskumoch, ku ktorým je teda nutné pristupovať (a interpretovať ich) ako k produktom špecifického odborového diskurzu. Tento diskurz sa do určitej miery mňa s konštruktivistickými konceptualizáciami etnicity (viď nižšie), avšak pre akýkoľvek výskum etnických, resp. “etnických” charakteristík populácie v historickej perspektíve sú aj tieto údaje, primerane vyhodnotené, mimoriadne cenné.

Konštruktivistický prístup sa postupne formoval od polovice 20. storočia. (Barnard – Spencer 1996: 293 a n.). Jeho podstatou je subjektívny charakter etnickej identifikácie, závislí od jednotlivcov, kam sami seba zaradia. Etnické skupiny sa vytvárajú vďaka hraniciam, ktoré sú konštruované v mysliach (Barth 1969: 12–15). Konštruktivisti tak pracujú s etnickými skupinami ako so subjektívnymi kategóriami, odmietajú pracovať s etnickou identitou ako so statickou, nemennou vlastnosťou jednotlivca (Ferencová 2005: 34–35).

Cieľom tohto príspevku nie je podrobne rozoberať teoretickú stránku štúdia etnickej identifikácie, či etnických teórií, ktorým sa popri viacerých významných autorov (napr. B. Anderson, R. Brubaker, F. Cooper, E. Gellner, a i.) aj na Slovensku venoval priestor v početných prácach (napr. J. Botík, M. Ferencová, M. Kaľavský, M. Kanovský, E. Krekovičová, G. Kiliánová). Otázka vnímania a chápania národnostnej skladby obyvateľstva a identifikácie kolektívnych etnických identít, ich definovanie a praktické uplatnenie v štatistickej praxi malo svoj špecifický vývoj, charakterizovaný predovšetkým praktickým (verejným) záujmom, neskôr aj priamymi politickými cieľmi. V staršom období totiž vôbec nesúviselo s rôznymi vedeckými (etnologickými, resp. antropologickými) konceptualizáciami etnicity. Základnou otázkou, ktorou sa budem v tomto príspevku zaoberať, je spôsob, akým vnímala národnostnú skladbu, etnickú identitu uhorská a československá (slovenská) štatistika na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia a priestorovou stránkou takto štatisticky (teda esencialisticky) definovaného národnostného vývoja Slovenska vo vymedzenom období. Dobové vnímanie stálo prakticky na dvoch koncepciách (rozlišovacích znakoch). V prvom rade to bol jazyk (vo forme prevládajúceho, materinského, ale aj používaného v bežnom kontakte), ktorý sa

chápal ako objektívny znak kolektívnej identity (ethnicity) a národnosť ako znak subjektívny, deklarovaný slobodnou vôľou osoby. Iné znaky k identifikácii jednotlivých etnických skupín v skúmanom období zisťované neboli. Napriek tomu, že jazykové hľadisko nevyjadruje presnú identifikáciu etník a etnickej štruktúry, nemáme v súčasnosti inú možnosť ako jednotlivé skupiny obyvateľstva Slovenska v minulosti diferencovať. Limitujú nás pritom dochované pramene, ktoré sú štatistického charakteru, zamerané podľa metodiky cenzov na znaky bežne zisťované štatistickou praxou vo všetkých vtedajších vyspelých krajinách sveta. Výhodou tohto typu prameňa je, že zachytáva všetko obyvateľstvo (nielen drobnú, prípadovú vzorku), nevýhodami zase obmedzené možnosti hlbšej analýzy. Údaje tak buď akceptujeme ako fakty (esencializmus), ktoré nám síce obmedzene, ale predsa vyjadrujú, diferencujú jednotlivé predpokladané etnické skupiny a výsledkom tak je vytvorenie obrazu o približnej etnickej skladbe Slovenska v 19. a 1. polovici 20. storočia, alebo ich úplne zamietneme (konštruktivizmus), keďže o. i. nepoznáme (nikdy už ani nebudeme) priamo myslenie a uvažovanie sčítaných ľudí a ich „sebaidentifikáciu“.

Sčítania obyvateľstva triedia každého jednotlivca v krajine podľa rôznych kategórií (Zalabáková 2014: 172), identifikujú jednotlivcov a pre existenciu moderného štátu sú nevyhnutným nástrojom nielen pre chod jeho správy, pre hospodárske a spoločenské oblasti života krajiny a obyvateľstva, ale zároveň vytvárajú populáciu a jednotlivcov pre štát čitateľnými. Za týmto účelom, sčítania a ich prostredníctvom štát, prakticky formuje a zobrazuje kolektívne identity, vytvára rôzne kategórie, klasifikačné schémy (Kertzer – Arel 2002: 2–3; tiež Brubaker – Cooper 2000: 16–17), ktoré obyvateľstvo triedia a môžu v prípade ponúkaných alternatív odpovedí aj obmedzovať. Príkladom môže byť predtlačný sčítací hárok, ktorý umožňuje zapísať si len konkrétnu, „predtlačenú“ národnosť, prípadne ju môže/musí sčítanec konkretizovať zapísaním do rubriky „iná národnosť“. Ako demograf a historik štatistické údaje 19. a 1. polovice 20. storočia vnímam ako jedinečné pramene k dejinám populácie, ktoré umožňujú diferencovať obyvateľstvo podľa jazyka, či národnosti a ponúkajú nám tak aspoň približný etnický obraz Slovenska v minulosti. Dáta sú navyše využiteľné a nenahraditeľné aj ako základ k diferenciacii obyvateľstva pri analýze celkového populačného vývoja Slovenska v skúmanom období.

Cielená snaha zisťovania štruktúr obyvateľstva na území Slovenska sa viaže len na relatívne nedávne obdobie. Nadregionálny celouhorský (celoslovenský) pohľad nám ponúka najstarší úradný miestopis Uhorska, pochádzajúci z roku 1773, ktorý je v slovenskej historiografii známy skôr pod názvom *Tereziánsky lexikón sídel* (Lexicon universorum... 1920; Tišliar 2008a). Spomenutý lexikón

uvádza prevládajúcu reč obyvateľstva jednotlivých sídel. Práve táto charakteristika sa stala typickou pre diferenciaciu sídel v ďalších miestopisných (topografických) lexikónoch, ktoré boli publikované v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia (Tišliar 2015). Okrem spomenutého Tereziánskeho lexikónu mali ostatné topografické lexikóny súkromný charakter (napr. Korabinský 1786; Vályi 1796–1799; Fenyés 1851), čo znamená, že uvádzané údaje je potrebné sekundárne, zväčša podrobnejším archívnym výskumom, overovať. Napriek tomu je význam týchto prameňov pre skúmanie etnicity nesporný. Na ich základe totiž možno rekonštruovať jazykové hranice a oblasti v Uhorsku v poslednej štvrtine 18. a prvej polovici 19. storočia. V týchto najstarších prameňoch ide o subjektívne hodnotenie celého, mnohokrát jazykovo rozmanitého súboru populácie jednotlivých sídel autorom miestopisu. Len v ojedinelých prípadoch sa možno v najstarších topografických lexikónoch stretnúť s uvedením dvoch či troch jazykov, ktoré značia približne rovnaké zastúpenie viacerých jazykov v sídle. Vo väčšine prípadov sa uviedol len prevládajúci jazyk podľa vedomostí, zistení zostavovateľa.

Uhorská štatistika, ktorá sa v modernom chápaní začala utvárať prakticky až v 1. polovici 19. storočia, vyústila v roku 1847 do vytvorenia moderného štatistického úradu v Budapešti. Tento úrad začal vykonávať v Uhorsku verejnú štatistickú službu a od roku 1869 bol aj hlavným metodickým centrom v prípravných procesoch moderných sčítaní obyvateľstva. Je len pochopiteľné, že sa aj oficiálna štatistika musela časom dotknúť problematiky vymedzenia národnostného priestoru v Uhorsku. Súviselo to nielen s výkonom verejnej správy, ale predovšetkým s koncepciou agresívnejšieho etnocentrizmu maďarskej politickej špičky, ktorý sa začal prejavovať najmä v 2. polovici 19. storočia a vyvrcholil prijatím maďarizačných školských zákonov v roku 1907.

Od roku 1880 sa začala aj v Uhorsku zisťovať príslušnosť k národnosti prítomného obyvateľstva v rámci riadnych sčítaní ľudu. Tentoraz však základom tvoril skupinový (spoločný) atribút, ktorý by v miestnej populácii len prevládal, ale základ definície predstavoval materinský jazyk každého prítomného obyvateľa (A Magyar Korona Országában...I., II. kötet 1882). Jazyk bol takto potvrdený v roli základnej zložky etnickej identity a bol v tejto funkcii používaný k triedeniu obyvateľstva následne aj v ďalších sčítaniach, ktoré sa začali konať v pravidelných desaťročných intervaloch.³ Materinský jazyk bol charakterizovaný ako reč, ktorú sa osoba naučila doma a rozprávala ňou v bežnej komunikácii. V západnej, Rakúskej časti monarchie, bola obdoba materinskej reči tzv. *obcovacia reč*, teda jazyk bežne (každodenne) používaný na komunikáciu (Berrová 2008: 261). Materinský

³ Moderné sčítania v Uhorsku boli organizované v rokoch 1869 (bez zisťovania údajov o etnicite obyvateľstva), 1880, 1890, 1900 a 1910.

jazyk však možno považovať za významný atribút etnicity len pokiaľ bol vnímaný a akceptovaný vo svojom pôvodnom zmysle, teda ako reč, ktorú sa dieťa naučí doma od svojej matky. Takto predstavuje aj prostriedok k uvedomeniu si svojej skupinovej príslušnosti, čím sa naplňa aj jeho etnoidentifikačná funkcia (Botík 2007: 10). V Uhorsku však veľmi skoro vplyvom oficiálnej štátnej národnostnej politiky materinská reč nadobudla v sčítaniach obyvateľstva odlišný význam. Politické záujmy vyznačujúce sa silným panhunganizmom (Kačírsek 2011: 251), teda vnímaním Uhorska ako maďarského národného štátu (tu možno badať etnocentrizmus v agresívnejšej podobe), sa natrvalo stali súčasťou príprav a priebehu sčítaní ľudu, no najmä následne výkladu ich výsledkov. Pri sčítaní ľudu v roku 1910 bola napríklad materinská reč definovaná nielen ako reč, ku ktorej sa osoba prizná ako ku svojej, resp. ktorou najradšej hovorí, ale aj v tom zmysle, že dieťa môže mať odlišnú reč od matky (sic), ak si ju osvojilo napríklad v škole (Tišliar 2007: 57–58).⁴ Nie je potrebné zdôrazňovať, že práve takýto spôsob zisťovania národnosti obyvateľstva sa stal jedným zo spôsobov štatistického zvýšenia počtu maďarského obyvateľstva v Uhorsku. Maďarský jazyk sa od Rakúsko-Uhorského vyrovnania (1867) stal jednak štátnym úradným jazykom v Uhorsku, ale zároveň postupne na väčšine škôl aj vyučovacím (Šprocha – Tišliar 2012: 141 a n).

No aj uhorská štatistika pomerne rýchlo pochopila, že výlučne jazyk nemožno považovať za univerzálny znak etnicity, ktorý by dokázal rigorózne rozdeliť a vymedziť celý multietnický priestor krajiny. Ukázalo sa to najzreteľnejšie pri diferencovaní skupiny Rómov v Uhorsku na konci 19. storočia. Pre rómske obyvateľstvo bola a je dodnes častá a typická ich identifikácia sa s majoritným etnikom, v priestore ktorého žijú. Hoci používali a používajú aj vlastný jazyk, často sa aj v pozícii hlavného jazyka uvádza (priznáva) aj jazyk majoritného etnika (Kaľavský 1991a: 355). Tento tradičný postoj si uvedomila aj uhorská štatistika a stotožňovanie sa rómskeho obyvateľstva s inou etnicitou sa navyše preukázalo aj vo výsledkoch moderných cenzov v poslednej štvrtine 19. storočia. Preto, keď sa v roku 1893 uskutočnil pokus o osobitné sčítanie rómskeho obyvateľstva v súvislosti so snahou riešiť kočovníctvo a hľadať spôsoby ako túto skupinu obyvateľov primäť k usadlejšiemu spôsobu života, za základ početného zisťovania rómskeho obyvateľstva nebol využitý len jazyk, ale rovnako aj sledovanie niektorých etnografických príznakov (indikátorov), kočovného, usadlého a polousadlého spôsobu života. Azda aj preto bol poverený organizačnou stránkou tohto sčítania etnograf Herman Antal. Sledovali sa tu i otázky vzdelania, obliekania, otázky osobitosti kultúry, tradícií a životného štýlu. Osobitný význam

⁴ Tiež MVS SR Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej: SNA), f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1928 (ďalej: MPS), krab. 277. sign. č. 10688/1919 Adm. Pres.

sa pripisoval aj verejnej mienke, napr. názor richtára či učiteľa (A Magyarországbán 1893. január 31-én...1895; Šprocha 2007).

Vznikom Československej republiky sa kontinuita desaťročných cenzových cyklov na jednej strane zachovala, no do polovice 20. storočia sa zorganizovali zo špecifických dôvodov na Slovensku aj dve mimoriadne sčítania ľudu, z ktorých sa nám zachovali dáta.⁵ Už tesne po vzniku Československej republiky bolo na Slovensku organizované mimoriadne, predbežné sčítanie obyvateľstva s cieľom podporiť svojimi výsledkami československú delegáciu na Parížskych mierových rokovaníach. Tu sa riešila aj problematika akceptácie hraníc nového štátu (Tišliar 2007). S ohľadom na uhorské štatistiky a spomenuté zneužitie materinskej reči na politické ciele, došlo k celkovej zmene náhľadu na základný atribút etnickej príslušnosti. Určujúcim znakom sa stala počas mimoriadneho sčítania ľudu na Slovensku v roku 1919 národnosť. Tá bola v roku 1919 definovaná ako národno-politické presvedčenie jednotlivca podľa kmeňovej príslušnosti k určitému národnému celku alebo národu.⁶ Mohla byť len jedna a pre jej určenie bola rozhodujúca jedine vlastná vôľa sčítaného. Slobodná či priama voľba národnosti sa zároveň považovala za nový demokratický prvok, ktorý mal zabezpečiť objektivnejšie výsledky z pohľadu zisťovania etnickej štruktúry Slovenska, ako to bolo v prípade zneužitej materinskej reči. Značne negatívne vnímanie materinskej reči v slovenskej spoločnosti by sme dnes mohli hodnotiť ako výsledok kolektívnej (historickej) pamäte po jej dlhodobjšom zneužívaní v štatistickej praxi uhorských cenzov.

No hoci bola prijatá výlučná subjektívna, priama voľba národnosti, neznamenalo to, že získané výsledky reálnejšie odrážali etnickú štruktúru povojnového Slovenska. Priama voľba národnosti bez konkrétnej objektívnej podmienky, ktorá by ju limitovala totiž môže viesť k recesii. Jej existenciu už v roku 1919 dokladá aj niekoľko zachovaných sčítacích hárkov, kde možno pozorovať prípady, kedy sa rodičia prihlásili k určitej národnosti a svoje deti sa snažili zapísať k rozdielnej, prípadne boli kombinované viaceré národnosti nielen v rámci rodinného jadra, ale aj v celej viacgeneračne zloženej domácnosti, na čo sporadicky

⁵ Organizovali sa dve celorepublikové sčítania v 10 ročnom cykle, v rokoch 1921 a 1930. Na Slovensku okrem nich aj mimoriadne sčítania v rokoch 1919 a 1938. Po vzniku Slovenskej republiky (1939–1945) aj riadne sčítanie ľudu v roku 1940.

⁶ MVSR Štátny archív s regionálnou pôsobnosťou so sídlom v Košiciach (ďalej: ŠA Košice), pobočka v Rožňave (ďalej: p. Rožňava), f. Obvodný notársky úrad v Stratenej, 1895–1945, krab. administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm., Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov, § 31, s. 13; tiež pozri MVSR – Štátny archív s regionálnou pôsobnosťou so sídlom v Bratislave, f. Službový úrad v Trnave, 1856–1922, krab. č. 11, sign. č. 6855/1921 adm.; SNA, f. MPS, krab. č. 277, sign. č. 10688/1919 Adm.Pres.

poukazujú dochované sčítacie hárky.⁷ Nemožno pochybovať o tom, že výsledky mimoriadneho sčítania z roku 1919 boli do značnej miery ovplyvnené nielen sezónnymi prácami (sčítania prebehlo v auguste 1919), ale tiež nedávnym vojenským konfliktom s Maďarskou republikou rád (apríl–jún 1919).

Československo nadviazalo na desaťročný cyklus predchádzajúcich sčítaní Rakúsko-Uhorskej monarchie sčítaním ľudu v roku 1921. Aj tu sa rovnako zvažovala otázka určenia etnicity obyvateľstva, za ktorú sa angažoval najmä neskorší predseda Štátneho štatistického úradu Československej republiky Antonín Boháč (Berrová 2007).⁸ Prehodnocovala sa najmä váha materinskej reči, čo napokon viedlo k istému kompromisu, keď bola národnosť pri sčítaní ľudu 1921 definovaná ako kmeňová príslušnosť, ktorej vonkajším znakom je spravidla materinský jazyk (Sčítání lidu... sv. 9 1924: 8*). Odchýlkou od spomenutej definície národnosti a jej vzťahu k jazyku bola možnosť voľby židovskej národnosti, ktorá bola definovaná bez akejkoľvek viazanosti, vrátane materinského jazyka. K židovskej národnosti sa mohol prihlásiť ktokoľvek a nemusel pritom patriť ani k židovskej náboženskej obci. Záležalo teda v tomto prípade len na subjektívnom presvedčení sčítaného. Táto výnimka azda najlepšie vyjadruje a charakterizuje spôsob, akým sa československá štatistika snažila vysporiadať s pomerne početným zastúpením minorít v krajine. Alternatívu hlásiť sa k židovskej národnosti totiž možno charakterizovať aj ako spôsob, ktorým bolo možné v Československu štatisticky znížiť podiel predovšetkým nemeckej menšiny v českých krajinách a na Slovensku najmä podiel Maďarov, ale i Nemcov, keďže obyvateľstvo izraelitského vyznania najčastejšie považovalo za svoj materinský jazyk práve nemčinu a maďarčinu. Poukazujú na to jasne aj výsledky sčítaní ľudu v oboch častiach Československa. Navyše je potrebné v súvislosti s národnostnou skladbou obyvateľstva v medzivojnovom Československu poukázať na významnú koncepciu (ideu) jednotného československého národa,⁹ ktorá sa realizovala do podoby československej národnosti a z nej vychádzajúcej koncepcie československého jazyka s dvomi vetvami – česká a slovenská, už pri vzniku Československej republiky. Existencia prakticky až troch štátotvorných národov, Čechov, Slovákov a Rusínov (pre územie pričlenenej

⁷ MVSР Штátný archív s regionálnou pôsobnosťou so sídlom v Nitre (ďalej: ŠA Nitra), f. Župa Nitra I., 1464–1922, dochovaný súbor sčítacích hárkov z roku 1919. Deti do 14 rokov boli zapisované podľa rodičov, v prípade heterogenity inštrukcia problém neriešila. Dochované hárky však poukazujú, že sa národnosť detí uviedla častejšie podľa otca.

⁸ Tiež Národní archiv České republiky v Prahe (ďalej: NAČR Praha), f. Штátní štatistický úřad, I, (1916) 1918–1946 (1950) (ďalej: SÚS), krab. č. 44, sign. č. P-3511; NAČR Praha, f. SÚS, krab. č. 45, sign. č. P-3541-1.

⁹ Azda najlepšie túto koncepciu vyjadruje prijatá februárová ústava z roku 1920. „*My, národ Československý*...“, z. č. 121/1920 Sb. z. a n.

Podkarpatskej Rusi) totiž z medzinárodného hľadiska povojnového usporiadania bola úplne nežiaduca. Jedným z argumentov k rozbitiu Rakúsko-Uhorska bola jeho mnohonárodnostná povaha, existencia viacerých národov v stredoeurópskom priestore, ktoré boli predovšetkým kultúrne utláčané. Preto po vzniku Československa nebola akceptovaná samostatná slovenská a česká národnosť, ale spoločná československá, ktorá takto podľa údajov sčítania ľudu z roku 1921 tvorila v Československej republike približne 67% väčšinu (Kaľavský 1991b: 143–144). Možno v tomto vidieť určitý inštrumentálny prvok využitia cenzu štátom?

Napriek spomenutej oficiálnej definícii národnosti z roku 1921, československý štatistický úrad otvorene priznal, že pri zbere údajov sčítania bola v praxi využitá prakticky priama subjektívna voľba národnosti (Boháč 1926: 15). Záležalo teda na sčítanej osobe, ku ktorej národnosti sa prihlásila. Iba v prípade, že sa osoba nevedela priamo rozhodnúť, alebo nahlásila dve (viac) národnosti, bola zapísaná národnosť na základe materinského jazyka (Sčítání lidu... sv. 9 1924: 59*).¹⁰ Jazyk sa teda v tomto prípade dostal do pozície, kedy rozhodoval najmä v sporných prípadoch. K výraznejšej zmene v metodike zisťovania národnostnej skladby nedošlo ani v roku 1930, keď bolo realizované druhé medzivojnové československé sčítanie ľudu. V predvečer tohto cenzu sa pomerne veľa diskutovalo o prípadných zmenách, či mechanizme zmien, ktoré by viedli k spresneniu a jednoznačne definovanému atribútu etnicity obyvateľstva (Boháč 1930).¹¹ Pri tomto sčítaní ľudu síce bola dôraznejšie formulovaná viazanosť národnosti na materinský jazyk, no opäť tu existovala výnimka pre osoby hlásiace sa k židovskej národnosti (Sčítání lidu... sv. 98 1934: 17*).

Politický tlak, či priamo „politikum“ v užšom slova zmysle pri organizovaní sčítaní ľudu azda najzreteľnejšie demonštruje krajinské sčítanie obyvateľstva Slovenska z roku 1938. Toto sčítanie ľudu malo za cieľ zistiť tzv. *národnostný kataster Slovenska*, teda priestorové rozloženie jednotlivých národností na území Slovenska po pomníchovských územných zmenách s Maďarskom a Poľskom. Jedným z vážnych dôvodov organizovania tohto sčítania bol aj rastúci tlak politickej špičky nemeckej minority na Slovensku. Silnela tu predovšetkým požiadavka osobitného kultúrneho a právneho postavenia nemeckej menšiny v autonómnom Slovensku. Krajinské sčítanie bolo organizované narýchlo, bez štandardnej prípravy, či už po stránke metodicko-štatistickej, ale rovnako aj vo vzťahu k obyvateľstvu. Ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny ho nevyhlásilo

¹⁰ „Podle mateřského jazyka byla určena národnost toliko těch osob, které se přiznávaly k dvěma národnostem nebo nedovedly určití svoji národnost.“

¹¹ Hoci sa viedli viaceré diskusie a polemiky (napr. A. Petrov za Rusov a Rusínov), najznámejšiu a z pohľadu konečnej definície aj najdôležitejšiu viedol A. Boháč s E. Rádlom.

vopred kvôli prípadným snahám o ovplyvňovanie obyvateľstva rôznymi národnostno-politickými skupinami. Z pohľadu zisťovania národnostnej štruktúry obyvateľstva pokračovalo sčítanie obyvateľstva z roku 1938 v zisťovaní národnosti viazanej na materinský jazyk.¹² Inú národnosť si v tomto sčítaní mohol sčítanec uviesť len vtedy, ak hovoril úplne iným jazykom v rodine a v bežnom dennom kontakte v spoločnosti.

Keďže sa krajinský census z roku 1938 považoval za neúplný, a to najmä z dôvodu absencie údajov potrebných pre hospodársku, populačnú a sociálnu politiku Slovenskej republiky (1939–1945), v roku 1940 bol zorganizovaný nový.¹³ Z pohľadu zisťovania národnosti tu došlo k zmene oproti medzivojnovému obdobiu. V inštrukciách pre sčítacích komisárov sa jednoznačne zdôrazňoval jazyk ako základná (výhradná) charakteristika národnosti, čo v mnohých prípadoch viedlo až ku spolitizovaným kauzám (Šprocha – Tišliar 2012: 152–154).¹⁴ Ďalším rozdielom boli odlišné kritériá určenia národnosti pre dve perzekvované skupiny obyvateľstva. Vládne nariadenie o sčítaní ľudu z roku 1940 totiž osobitne vyčleňovalo Židov a Cigánov (Rómov). Židia boli povinní hlásiť sa len k židovskej a sprvu aj Rómovia len k cigánskej národnosti.¹⁵ Odôvodňované to bolo predovšetkým tým, že v minulosti bolo týmto skupinám obyvateľstva „umožnené voľne sa prihlásiť“ aj k iným národnostiam a „...nebolo možné doteraz získať uspokojivého prehľad o počte židov a sociálnom rozvrstvení židovského obyvateľstva. Je preto účelné so zreteľom na predpisy o židoch upraviť ich prihlasovaciú povinnosť. Obdobne platí to i o príslušníkoch cigánskej rasy.“¹⁶ Nie je azda potrebné zdôrazňovať, že v tomto prípade národnostná politika na Slovensku zjavne prechádzala do agresívnej formy postavenej už na rasových základoch. V tomto období možno rovnako na Slovensku badať aj etnocentrizmus vo svojej agresívnej forme, ktorý nadobúdadal silnú rasovú a nacionálnu podobu aj v kultúrnej, sociálnej a spoločenskej oblasti. Napokon pred začatím zberu údajov Štátny štatistický úrad v Bratislave informoval verejnosť o zrušení

¹² ŠA Košice, p. Rožňava, f. Okresný úrad v Dobšinej, 1938–1945 (ďalej: OÚ Dobšiná), krab. č. 2 a 3, popisné hárky obcí.

¹³ Do konca roka má byť prvé sčítanie ľudu. *Slovenská pravda*, 5. október 1940, s. 3.

¹⁴ Išlo najmä o hlásenie sa k nemeckej národnosti, hoci niektorí jednotlivci ani neovládali nemecký jazyk. Priama intervencia nemeckého vyslanectva pri takýchto prípadoch však spôsobila porušenie zásady materinského jazyka ako znaku národnosti.

¹⁵ ŠA Košice, p. Rožňava, f. OÚ Dobšiná, krab. č. 65, sign. č. D/1732/1944; Za Cigána (Róma) sa považoval „...iba ten príslušník cigánskej rasy, pochádzajúci z nej po oboch rodičoch, ktorý žije životom kočovným alebo usadlým síce, avšak sa vyhýba práci.“ Definícia „pojmu Žid“ vychádzala z vládneho nariadenia č. 63/1939 Sl. z. o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach z 18. apríla 1939.

¹⁶ Vl. nar. č. 270/1940 Sl. z. o sčítaní ľudu z 18. októbra 1940.

povinného hlásenia Cigánov (Rómov) k cigánskej národnosti.¹⁷ Dôvodom bola nejednoznačnosť definície pojmu Cigán, v praxi neuplatniteľná.

Samotná národnostná štruktúra obyvateľstva na terajšom území Slovenska je výsledkom dlhodobého sídelného vývoja a vzájomného ovplyvňovania jednotlivých etník, ktoré v tomto priestore žili a vzájomne sa ovplyvňovali. Tabuľka č. 1 uvádza základný retrospektívny prehľad etnickej štruktúry obyvateľstva podľa dvoch zisťovaných znakov: materinský jazyk a národnosť, od sčítania 1880 do roku 1940. Tabuľka poukazuje na tri základné vývojové etapy. Prvým medzníkom bolo mimoriadne sčítanie obyvateľstva v roku 1919 a druhým situácia na Slovensku, ktorá vznikla územnými zmenami koncom jesene v roku 1938.

Tab. č. 1: Prehľad počtu obyvateľstva a skladby podľa materinskej reči / národnosti na území Slovenska do roku 1940

Rok*	počet obyv.	materinská reč / národnosť				
		slovenská (československá)	maďarská	nemecká	rusínska	iná
1880	2 455 928	1 498 808	549 059	225 059	78 941	104 061
1890	2 587 485	1 600 676	642 484	232 788	84 787	26 750
1900	2 792 569	1 700 842	759 173	214 302	84 906	33 346
1910	2 926 833	1 685 653	896 338	196 948	97 014	50 880
1919	2 923 214	1 954 446	689 565	143 466	81 332	54 405
1921	2 955 998	2 013 675	634 827	139 880	85 628	81 987
1930	3 254 189	2 345 909	571 988	147 501	91 079	97 712
1938	2 656 426	2 338 382	57 897	128 347	69 106	62 694
1940	2 591 368	2 244 264	45 880	130 192	61 270	109 762
%						
1880	100	61,03	22,36	9,16	3,21	4,24
1890	100	61,86	24,83	9,00	3,28	1,03
1900	100	60,91	27,19	7,67	3,04	1,19
1910	100	57,59	30,62	6,73	3,31	1,74
1919	100	66,86	23,59	4,91	2,78	1,86
1921	100	68,12	21,48	4,73	2,90	2,77
1930	100	72,09	17,58	4,53	2,80	3,0
1938	100	88,03	2,18	4,83	2,60	2,36
1940	100	86,61	1,77	5,02	2,36	4,24

¹⁷ Staráme sa, aby sčítanie ľudu bolo čo najdokonalejšie : Práva a povinnosti majiteľa bytu – Národnosť Cigánov. *Slovenská pravda*, 15. december 1940, s. 3: „...Pojem Cigána určený vo vyhláske Ministerstva vnútra zo dňa 18. júna 1940 č. 18635-Ic/1940, citovanej na 21. strane Inštrukcie podľa obežníka tunajšieho úradu č. 1230/I-40 zo dňa 30. novembra 1940 pre sčítanie ľudu neplatí...“

* Údaje z rokov 1880–1919 za prítomné obyvateľstvo, v rokoch 1921–1940 len za československých (slovenských) štátnych príslušníkov; za r. 1921 nie rusínska, ale veľkoruská, ukrajinská a karpatoruská národnosť, r. 1930 ruská a maloruská, v r. 1938 opäť rusínska, v r. 1940 oficiálne ukrajinská; údaje z rokov 1938 a 1940 len za vtedajšie územie Slovenska. V r. 1938 bolo napočítaných 77 488 Čechov a v r. 1940 ich na Slovensku bolo už len 3 253. Tieto osoby sme započítali k slovenskej (československej) národnosti.

Tabuľka bola zostavená na základe údajov: Soznam miest na Slovensku dl'a popisu ľudu z roku 1919. Bratislava : Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920, s. 170 (odrátané obce, ktoré patrili Podkarpatskej Rusi); A Magyar Korona Országáiban Az 1881. Év Elején Végrehajtott Népszámlálás Eredményei. 1882, I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal; A Magyar korona országáiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás. 1882, II. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal; A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1902; A Magyar korona országainak helységnévtára. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1892; A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1912; Sčítání lidu... sv. 98 1934, s. 46*; Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1939, s. 10–11; SNA, f. Štátny plánovací a štatistický úrad v Bratislave, 1945–1951 (1952) (ďalej f. ŠPŠÚ), krab. č. 38, bez sign.; Tišliar 2011: 49 a n.

V prvej etape, ktorá je charakteristická zisťovaním materinského jazyka, možno na základe sumárnych údajov sledovať postupné zvyšovanie podielu osôb s maďarskou materinskou rečou, a to predovšetkým na úkor slovenskej reči. V prípade týchto dvoch najpočetnejších etník na terajšom území Slovenska došlo i k najväčšiemu vzájomnému ovplyvňovaniu. Netýkalo sa to len prirodzeného asimilačného procesu, ale rovnako tu hrali rolu aj politické a politicko-kultúrne vplyvy (napríklad práca maďarských krajinských spolkov na Slovensku a pod.; Kačírek 2011: 257).¹⁸ Výsledkom maďarizačných snáh bol postupný výraznejší pokles osôb so slovenskou materinskou rečou a naopak nárast osôb s maďarskou materčinou, priestorovo najmä v oblasti terajšieho jazykovo zmiešaného južného Slovenska. V tejto súvislosti treba podotknúť, že vplyv na početné stavy obyvateľstva mali aj migračné pohyby, častejšie predovšetkým v slovenskom jazykovom priestore. Ján Svetoň predpokladal v rokoch 1871–1914 zahraničnú migráciu zo súčasného územia Slovenska v počte asi 650 tisíc osôb (Svetoň 1970: 191).

Najvýraznejšie na prelome storočí klesal podiel nemeckého obyvateľstva, ktorý bol spôsobený jednak vplyvom slovenského, ale na juhozápadnom

¹⁸ Už v priebehu 1. pol. 19. storočia sa v Uhorsku profilovali dve koncepcie maďarizácie nemaďarských obyvateľov: dobrovoľný proces asimilácie do „vyššej“, t.j. maďarskej kultúry (I. Széchenyi) a maďarizácia legislatívnou formou, prijímaním zákonov na posilnenie maďarského jazyka (L. Kossuth).

Slovensku aj maďarského jazykového prostredia. Bezpochyby „najstabilnejším“ prvkom v etnickej štruktúre Slovenska do zániku habsburskej monarchie možno považovať osoby s rusínskym materinským jazykom. Toto obyvateľstvo sa dlhodobo držalo na 3% úrovni, a to aj napriek rastúcemu asimilačnému tlaku, najmä zo strany slovenského jazykového prostredia. Rusíni, kedysi žijúci na dnešnom juhovýchodnom Slovensku a severovýchodnom Maďarsku, už koncom 19. storočia podľahli silnej asimilácii najmä maďarského jazykového prostredia.

K významnejšej zmene v národnostnej štruktúre Slovenska došlo po vzniku Československej republiky. Toto obdobie možno považovať za druhú vývojovú etapu, pre ktorú bola charakteristická aj výraznejšia migrácia obyvateľstva, čo spôsobilo výraznejšie zmeny najmä v správnych centrách a v priestore južného Slovenska. Výsledky zo sčítaní ľudu z roku 1919 a 1921 do značnej miery aj korigovali stav vykazovaný pri cenzu v roku 1910. Už v roku 1919 výsledky preukázali zvýšenie počtu osôb československej národnosti, a to nielen v prípade väčších správnych centier, ktoré pri poslednom sčítaní v Uhorsku registrovali vysoké podiely osôb s maďarským materinským jazykom (Tišliar 2007: 88 a n.).

Výraznejšie zmeny v počte maďarského obyvateľstva, ktoré sa po vzniku Československa zmenilo zo štátotvorného národa na najpočetnejšiu minoritu na Slovensku, spôsobili hlavne tri príčiny. Znížil sa počet maďarsky hovoriacich osôb ako dôsledok emigrácie maďarského úradníctva s rodinnými príslušníkmi do Maďarska. Pokiaľ úradník zložil sľub vernosti Československu a vedel úradowať aj slovensky (oficiálne československy), mohol ostať na svojej pracovnej pozícii (Tišliar 2005: 149; Tišliar 2013: 12–16).¹⁹ V rokoch 1918–1920 odišlo zo Slovenska do Maďarska vyše 70 tisíc osôb (Jakešová 1987: 382). Tieto zmeny možno doložiť štatistickým znížením počtu osôb reformovaného (kalvínskeho) vierovyznania, pre ktoré bolo na Slovensku typické, že ich až z 90 % tvorili osoby hovoriace maďarsky. Od roku 1910 do roku 1921 ubudlo na Slovensku takmer 13 tisíc reformovaných kalvínov (Boháč 1924: 75*). Výraznejšiu zmenu priniesla aj možnosť prihlásiť sa k židovskej národnosti. Mnoho osôb izraelského vierovyznania, ktorí v roku 1910 uvádzali ako materinskú reč maďarčinu, sa v medzivojnovom Československu neprihlásilo k maďarskej národnosti. V roku 1921 sa k maďarskej národnosti z izraelitov prihlásilo na území Slovenska o 85,5 tisíc osôb menej ako v roku 1910 (Boháč 1924: 75*). Po vzniku Československa sa početná časť ľudí „vrátila“ ku svojej pôvodnej národnosti, slovenskej. Treba však povedať, že v prípade niektorých väčších sídiel predstavovala dôležitý faktor zmien aj dislokácia vojenských posádok, ktoré do istej miery zmenili nielen celkový početný stav

¹⁹ Z. č. 64/1918 Sb. z. a n., § 2 a 3. Jazykovú otázku komplexne riešil neskôr zákon č. 122/1920 Sb. z. a n.

obyvateľstva, ale aj národnostnú a náboženskú skladbu a pri absolútnej prevahe mužov v posádkach dochádzalo k zmenám aj v štruktúre podľa pohlavia či veku.

Zmeny sa v medzivojnovom období dotkli aj nemeckého obyvateľstva. To sa v tomto období opäť výraznejšie početne oslabilo. Najviac na túto zmenu vplývala už spomenutá možnosť prihlásiť sa k židovskej národnosti. Podiel nemeckého obyvateľstva definitívne poklesol po vzniku Československa na Slovensku pod 5 %. Už v stredoveku sa vytvorilo niekoľko základných centier s nemeckým osídlením a tieto oblasti si zachovávali napriek dlhodobým asimilačným tlakom nemecký jazykový charakter až do 1. polovice 20. storočia. Na západnom Slovensku bola najväčším nemeckým strediskom Bratislava a blízke okolie, ktorá ešte v 19. storočí vykazovala nemeckú väčšinu (Tišliar 2009). Rovnako početné nemecky hovoriace obyvateľstvo bolo usadené i v malokarpatskej oblasti. Na strednom Slovensku sa vytvoril rozsiahlejší nemecký jazykový ostrov v Hornonitriansko-kremnickej oblasti, kam jazykovo patrili aj južný Turiec. Tretiu výraznejšiu a kompaktnjšiu oblasť s nemeckým obyvateľstvom predstavoval Spiš (Tišliar 2008b). Oblasti Spiša, Hornej Nitry a južného Turca v medzivojnovom období zväčša zachovávali silnejší nemecký charakter. K radikálnejším zmenám však došlo v Bratislave a okolí. Príčiny možno hľadať v pracovnej migrácii, keď práve bratislavská aglomerácia v 20. rokoch patrila k migračne najatraktívnejším územným celkom na Slovensku. Podľa dostupných dát, migrácia na juhozápadné Slovensko smerovala prakticky zo všetkých regiónov Slovenska. Táto koncentrácia bola sprevádzaná slovakizáciou (čechoslovakizáciou) Bratislavy a okolia. V prípade obsadzovania úradníckych miest išlo aj o pracovnú migráciu z Česka. Postupne v priebehu 30. rokov takto Bratislava začala vykazovať prevahu slovenského (československého) obyvateľstva. Česká zložka československého národa bola zastúpená aj v ďalších častiach Slovenska. Niet pochýb o tom, že verejná správa, finančná správa, četníctvo, ale tiež školstvo by bez českej pomoci po vzniku Československa skolažovalo. Nebolo možné z domácich zdrojov obsadiť uvoľnené miesta po odchode maďarského úradníckeho aparátu. Inak však vyzerala situácia v rezortoch dopravy a pri obsadzovaní neodborných pracovných pozícií. Po vzniku Československa sa s výpomocou z českých krajín rávalo spočiatku viac-menej dočasne. Postupom času, ako sa začala vytvárať početnejšia slovenská inteligencia, začal sa vnímať problém obsadzovania miest „neslovákmi“ ako politický, národnostný problém. Ten sa napokon stal súčasťou oficiálnej propagandy autonomistického krídla politického spektra na Slovensku a vyvrcholil v roku 1938 po vyhlásení autonómie Slovenska snahou o okamžité vystaňovanie českého obyvateľstva zo Slovenska. Do roku 1930 sa počet osôb z Česka na Slovensku zvýšil spolu s rodinnými príslušníkmi na približne 121 tisíc (Botík 2007: 171 a n.; Sčítání lidu... sv. 98 1934: 47*).

Rusínske obyvateľstvo, ktoré aj vplyvom silnejšej ruskej emigrácie do Československa bolo od roku 1921 zafinované do spoločnej, väčšej skupiny ruského obyvateľstva (skupina veľkoruského, ukrajinského a karpatoruského obyvateľstva, v roku 1930 ruského a maloruského), zaznamenalo oproti roku 1910 istý pokles. Tento pokles bol všeobecne vysvetľovaný tým, že v roku 1910 bola pri určovaní materinskej reči zohľadňovaná aj náboženská príslušnosť ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu, čo však nezodpovedalo realite, keďže k tejto konfesii sa hlásila aj početná skupina slovensky hovoriaceho obyvateľstva východného Slovenska (Konečný 1999: 210).²⁰ Cenzus z roku 1921 tak podľa oficiálneho názoru československej štatistiky „opravil výsledky z roku 1910“ (Boháč 1924: 76*). Rusínske obyvateľstvo, resp. skupina ruského obyvateľstva, bola priestorovo rozmiestnená najmä v oblasti severovýchodného Slovenska, hlavne v severnom Zemplíne, Šariši a na Spiši. Tieto „rusínske oblasti“ sa počas medzivojnového obdobia mierne, vplyvom slovenského jazykového prostredia, zmenšovali. Jazyk sa ako identifikačný znak v prípade Rusínov ukazoval v medzivojnovom období ako pomerne problematický. Český etnograf Jan Húsek, ktorý v 20. rokoch vykonal terénny výskum na východnom Slovensku v prípade vymedzenia rusínsko-slovenského etnického pomedzia poukázal na miestami väčšiu podobnosť rusínskeho jazyka a východoslovenského nárečia. Zároveň sa ukázalo medzi týmto obyvateľstvom pomerne slabé etnické povedomie nielen na území severovýchodného Slovenska (Húsek 1926), ale aj na Podkarpatskej Rusi. Etnické povedomie sa výraznejšie začalo prejavovať prakticky až počas 20. a 30. rokov až v súvislosti s aktivitami rusínskej inteligencie (Šprocha – Tišliar 2009: 90 a n).

V období medzi rokmi 1921–1930 najväčší poklesol na Slovensku počet osôb maďarskej národnosti o 5,5 %. Ten bol čiastočne spôsobený štatistickým spresnením domovskej príslušnosti obyvateľstva Slovenska, keď obyvateľstvo maďarskej národnosti v roku 1930 stúplo medzi cudzincami až o 68,7 % (Korčák 1934: 45*–46*). V roku 1930 sa značne zvýšil počet osôb židovskej a cigánskej (rómskej) národnosti, ktorí sa predtým hlásili k maďarskej národnosti. V 23 okresoch na juhu Slovenska bolo pri sčítaní ľudu v roku 1921 napočítaných 26 640 osôb židovskej a 3 088 osôb cigánskej (rómskej) národnosti. V roku 1930 však už tieto počty stúpili na 37 210 židovskej (o takmer tretinu viac) a 18 363 osôb cigánskej (rómskej) národnosti (6 násobne viac). Ak vezmeme do úvahy tieto presuny, podiel osôb maďarskej národnosti sa v tomto období znížil o približne 15,5 tisíc osôb, t. j. 1,98 % počtu z predchádzajúceho sčítania najmä v prospech československej národnosti (Korčák 1934: 45*–46*).

²⁰ Len asi polovica gréckokatolíkov sa v roku 1910 hlásila k rusínskemu materinskému jazyku.

Maďarské obyvateľstvo v sledovanom období kompaktno osídľovalo najmä južné Slovensko. Išlo o tri celistvé sídelné celky, ktorých severná hranica predstavovala slovensko-maďarskú jazykovú hranicu. Prvý začínal pod Bratislavou, kde jadro tvoril Žitný ostrov, ktorý bol po vzniku Československa v podstate úplne maďarský. Maďarské osídlenie zasahovalo po Galantu, Nové Zámky, Vráble a Levice. Tento súvislý pás maďarského osídlenia smeroval na východe až po Slovenské Ďarmoty na pravom brehu Ipľa. Tu treba povedať, že táto oblasť nevznikla len v posledných rokoch existencie Uhorska. Bola výsledkom dlhodobej sídelnej aktivity v tomto priestore. Maďarský charakter spomenutej oblasti máme konkrétne doložený už na konci 18. storočia v spomenutom úradnom Tereziánskom lexikóne sídiel z roku 1773 (*Lexicon universorum...* 1920: 99 a n.). Už v 18. storočí toto súvislé maďarské osídlenie bolo prerušené existenciou slovenského jazykového prielomu. Ten sa v tomto priestore vytvoril ešte v novoveku v súvislosti s vytlačením tureckých vojsk z tohto územia. Silno vysídlené oblasti sa vtedy znovu osídľovali najmä obyvateľstvom zo severnejšie ležiacich oblastí (najmä obyvateľstvom Nitrianskej a Trenčianskej župy), čím v maďarskom jazykovom prostredí vznikali slovenské jazykové ostrovy. Doložiť to možno napríklad obcami Kural'any, Nýrovce, Kamenica nad Hronom, ale i Stará Ďala (dnes Hurbanovo), Dulovce a i., ktoré máme zaznamenané na konci 18. storočia s prevládajúcou slovenskou rečou. Tlak silného maďarského jazykového prostredia však znamenal postupné zmenšovanie týchto jazykových ostrovov až sa napokon zachoval silnejší slovenský ostrov len v Kural'anoch, v ktorom v roku 1921 tvorilo obyvateľstvo československej (slovenskej) národnosti skoro 94 % (*Štatistický lexikón...* 1927: 39). Na druhej strane v tomto priestore existoval aj väčší maďarský jazykový výbežok severovýchodne od Nitry. Ten bol rovnako výsledkom staršieho osídlenia a existoval už na konci 18. storočia. Obce Podhorany, Žirany, Jelenec, Ladice a i. si udržali maďarský charakter počas celého medzivojnového obdobia.

Druhý kompaktnější maďarský jazykový celok sa tiahol východne pozdĺž južných hraníc Slovenska od Slovenských Ďarmot až po okres Košice-vidiek, kde opäť existoval ďalší slovenský jazykový prielom južne od Košíc. Viacerými slovenskými sídlami Košického, Ždaňského a Michalovského okresu bola napokon oddelená tretia oblasť maďarských sídiel, ktorá vyplňala celý juhovýchodný cíp Slovenska a pokračovala ďalej smerom na východ do Podkarpatskej Rusi (*Šprocha – Tišliar 2009: 97 a n.*).

V medzivojnovom období došlo v osídlení južného Slovenska k niekoľkým výraznejším zmenám, ktoré boli výsledkom predovšetkým vnútornej kolonizácie, ku ktorej došlo v súvislosti s pozemkovou reformou. V tomto priestore vzniklo

niekoľko slovenských (československých) jazykových ostrovov v maďarskom jazykovom prostredí (Simon 2009). Pôdu tu získavali prednostne najmä bývalí československí legionári, ale rovnako aj obyvatelia severného Slovenska (Orava, Spiš) ako isté odškodnenie po územných zmenách v 20. rokoch s Poľskom (Vrabcová 2002a; 2002b). Postupne tu však dochádzalo vplyvom maďarského jazykového prostredia k prirodzenej asimilácii.

Po odstúpení najmä južného Slovenska Maďarsku v roku 1938, začala tretia etapa vývoja vo vývoji národnostnej skladby Slovenska. Charakteristické pre túto etapu bola celková zmena jazykového zloženia Slovenska s ohľadom na nové územné usporiadanie. Na odstúpenom území malo prevahu maďarské obyvateľstvo a na Slovensko výraznejšie zasahoval prakticky už len jeden maďarský jazykový výbežok severne a východne od Nitry. Maďarská menšina medzi minoritami Slovenska zaujala počtom až štvrté miesto po najsilnejšej, približne 130 tisícovej nemeckej menšine, 72 tisícovej židovskej a takmer 62 tisícovej ruskej (rusínskej, ukrajinskej) národnosti podľa údajov z cenzu 1940 (Tišliar 2011: 51).²¹ Nové hranice sa dotkli aj nemeckého osídlenia Bratislavy a okolia, keď sa ako výsledok Mníchovskej konferencie stali súčasťou Tretej ríše Devín a Petržalka, obce s prevahou nemeckého obyvateľstva. Rusínske obyvateľstvo stratilo početne aj začlenením častí východného Slovenska k Maďarsku po tzv. malej vojne na jar roku 1939, keď Maďarsko obsadilo a pričlenilo aj Podkarpatskú Rus.

Zmeny v tomto období prekonala aj koncepcia spoločnej československej národnosti. Prijatím zákona o autonómii Slovenska na konci roku 1938 táto koncepcia definitívne skončila. Krajinské sčítanie ľudu v roku 1938 už samostatne zapisovalo českú a slovenskú národnosť. V politike Slovenska sa v tomto období dostal do vedenia autonomistický blok politikov, čo sa okrem iného prejavilo aj spomenutou snahou o odchod českých úradníkov a učiteľov zo Slovenska. Už koncom roku 1938 takto došlo k prvej vlne odchodu českých úradníkov, čo získalo na intenzite po vyhlásení Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava v roku 1939. Krajinské sčítanie v roku 1938 ešte registrovalo približne 77,5 tisíc Čechov na Slovensku, no v roku 1940 ich počet poklesol na menej ako 3,5 tisíc (Územie a obyvateľstvo... 1939: 8–11). Značná časť osôb českej národnosti totiž existenciou Protektorátu Čechy a Morava bola v roku 1940 už vedená v skupine cudzincov. Slovenskú štátnu príslušnosť mali zväčša osoby českej národnosti ako manželskí partneri.

Osobitne je potrebné hodnotiť osoby židovskej národnosti. Hoci už v roku 1919 existovala možnosť prihlásiť sa k tejto národnosti, organizačný výbor mimoriadneho cenzu sa rozhodol, aby táto alternatíva nebola obyvateľstvu

²¹ Tiež SNA, f. ŠPŠÚ, krab. č. 38, bez sign.

osobitne odporúčaná.²² Počet osôb židovskej národnosti z roku 1919 nepoznáme. Oficiálne totiž boli zaradení do skupiny *iná národnosť* (Tišliar 2007: 63 a n.). Z medzivojnových cenzov 1921 a 1930 však už boli dáta za židovskú národnosť publikované. V roku 1921 sa prihlásilo 70 529 osôb s československou štátnou príslušnosťou a v roku 1930 sa tento počet znížil na 65 385 osôb (Sčítaní lidu... sv. 9 1924: 35–37; Sčítaní lidu... sv. 98 1934: 37). Počtom takto išlo v medzivojnovom období v poradí o štvrtú najpočetnejšiu minoritu, ktorá bola koncentrovaná najmä v mestskom prostredí a priestorovo hlavne na území východného Slovenska. V čase rastúcej perzekúcie tohto obyvateľstva sa pri cenzu z roku 1938 k židovskej národnosti prihlásilo ani nie 29 tisíc obyvateľov. Po prijatí zásady povinného prihlásenia v roku 1940 k tejto minorite prislúchalo približne 72 tisíc osôb. Boli takto už treťou najpočetnejšou minoritou Slovenskej republiky (1939–1945).²³ Segregácia tejto skupiny obyvateľstva (Tišliar 2014: 124 a n.) a otvorená rasová politika napokon v Slovenskej republiky (1939–1945) vyvrcholili v roku 1942 ich deportáciami.

Druhým segregovaným etnikom bolo rómske obyvateľstvo. Prv avizovaná povinnosť prihlásiť sa k cigánskej národnosti pri sčítaní 1940, hoci bola napokon vyhlásená za neplatnú, predsa len spôsobila nárast ich počtu z 31 tisíc v roku 1930 na vyše 37 tisíc.²⁴ Rómovia boli rozptýlení prakticky po celom území Slovenska. Z priestorového hľadiska existovalo väčšie osídlenie hlavne na východnom Slovensku, v oblasti Spiša, Šariša a Zemplína. Počas medzivojnového obdobia boli početní pozdĺž južných hraníc v maďarskom jazykovom prostredí od Hontu po Gemer. Na západnom Slovensku boli početnejší predovšetkým v oblasti Záhoria.

Záver

Etnická príslušnosť z pohľadu štatistickej praxe 19. – 1. polovice 20. storočia bola upriamená najmä na jednu zložku, materinský jazyk, ktorý možno označiť ako jednu z najvýraznejších znakov etnickej identity. Počas uhorskej štatistickej praxe sa však menilo jeho chápanie v súlade s politickou mocou a preferovaním jednej kultúry na úkor ostatných (panhungarizmus – etnocentrizmus). Skúsenosti so zneužívaním materinského jazyka na politické ciele spôsobili po vzniku Československa na Slovensku jeho úplné odmietnutie a prechod od „objektívneho základu“ jazyka k subjektívnemu (cenzus 1919), keď sa národnostná príslušnosť vyjadrovala subjektívnym názorom, deklarovaním vôle opýtaného s rizikom

²² SNA, f. MPS, krab. č. 277, sign. č. 10688/1919 Adm. Pres.

²³ SNA, f. ŠPŠÚ, krab. č. 38, bez sign.

²⁴ Nárast počtu by bol vyšší, keďže väčšina rómskeho obyvateľstva sa v roku 1930 koncentrovala na južnom Slovensku, ktoré sa stalo v roku 1938 súčasťou Maďarska.

vzniku recesie s akou sa máme možnosť stretnúť aj v súčasnosti. V medzivojnovom období (cenzy 1921 a 1930) síce oficiálne platila zásada viazania národnosti na materinský jazyk, v praxi sa však na Slovensku jeho striktnejšie presadenie týkalo až krajinského sčítania 1938 a slovenského sčítania 1940. Výnimku počas celého medzivojnového obdobia mali osoby hlásiace sa k židovskej národnosti. Československá štatistika umožnila hlásiť sa k tejto národnosti bez akýchkoľvek limitov. Výsledkom tejto benevolencie bolo štatistické zníženie počtu osôb nemeckej a maďarskej národnosti v Československu, čo v konečnom dôsledku novému štátu v strednej Európe, v ktorom boli silno zastúpené nemecká a maďarská menšina, pomohlo. Slovenská štatistika, o ktorej môžeme hovoriť prakticky po prijatí autonómie Slovenska v roku 1938 a v cenzo 1938 a 1940 už zaujímala k etnickej identite odlišný postoj. Išlo aj o dôsledok odstúpenia najmä južnej časti Slovenska, kde žila najpočetnejšia maďarská minorita. Najmä sčítanie ľudu z roku 1940 sa nieslo v znamení segregácie a rasového prístupu k národnosti, a to v prípade Rómov, no najmä Židov, ktorým legislatíva Slovenskej republiky (1939–1945) stanovovala povinnosť prihlásiť sa výlučne k židovskej národnosti.

Pri hodnotení vývoja jednotlivých národností možno konštatovať, že najväčšie zmeny na prelome 19. a 20. storočia prekonalo maďarsky a slovensky hovoriace obyvateľstvo. Pre prvú skupinu osôb došlo po vzniku Československa k zmene statusu zo štátotvorného maďarského národa v Uhorsku k najpočetnejšej minorite na Slovensku. Vznik Československej republiky znamenal kvalitatívnu zmenu najvýraznejšie v oblasti kultúry a osobitne jazyka pre slovenské etnikum. To sa stalo popri českom, ale aj rusínskom národe (Podkarpatská Rus) štátotvorným majoritne zastúpeným národom.

Po skončení 2. svetovej vojny síce došlo k obnoveniu územnej integrity Slovenska v pôvodných predmníchovských hraniciach, no zároveň sa prišlo aj k viacerým núteným, ale i priamo nevynúteným vnútorným a vonkajším migráciám. K likvidácii značnej časti židovskej populácie v 40. rokoch na Slovensku pribudol po vojne transfer nemeckého obyvateľstva, výmena obyvateľstva medzi Slovenskom a Maďarskom, neskôr snaha presťahovať Maďarov z južného Slovenska do vyprázdneného západného českého pohraničia (Šmigel – Kruško 2011: 17 a n.). Tieto zmeny sa, pochopiteľne, výrazne odrazili na celkovej povojnovej štruktúre obyvateľstva Slovenska, ktorá už nikdy nenadobudla predvojnový charakter.

Júl 2015

Zoznam prameňov a literatúry:

Edície prameňov:

- A Magyar korona országában az 1881. Év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* 1882, I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- A Magyar korona országában az 1881. Év elején végrehajtott népszámlálás.* 1882, II. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- A Magyar korona országainak 1900. Évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények.* 1902, Új sorozat I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- A Magyar korona országainak helységnévtára.* 1892, Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- A Magyar szent korona országainak 1910. Évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények.* 1912, Új sorozat I. kötet. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- A Magyarországbán 1893. január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás Eredményei.* 1895, Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal.
- Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum.* 1920, Budapest.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* 1924, I. díl. Československá statistika sv. 9, řada VI., sešit 1. Praha: Státní úřad statistický.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930.* 1934, Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Československá statistika sv. 98, řada VI., sešit 7. Praha: Státní úřad statistický.
- Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.* 1920, Bratislava: Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.
- Štatistický lexikón obcí v republike Československej: III. diel, Slovensko.* 1927, Praha: Státní úřad statistický.
- Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku.* 1939, Bratislava: Štátny štatistický úrad.

Právne pamene:

- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé – 1918–1920
Slovenský zákonník – 1939–1940

Archívne fondy:

- Národní archiv České republiky v Praze:
- f. Státní statistický úřad, I, (1916) 1918–1946 (1950)
 - f. Nejvyšší správní soud v Praze, (1788) 1918–1951
- MVSR – Slovenský národný archív v Bratislave:
- f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1928
 - f. Štátny plánovací a štatistický úrad v Bratislave, 1945–1951 (1952)
- MVSR Štátny archív s regionálnou pôsobnosťou so sídlom v Košiciach, pobočka v Rožňave:
- f. Obvodný notársky úrad v Stratenej, 1895–1945
 - f. Okresný úrad v Dobšinej, 1938–1945
- MVSR – Štátny archív s regionálnou pôsobnosťou so sídlom v Bratislave:
- f. Služnovský úrad v Trnave, 1856–1922
- MVSR – Štátny archív s regionálnou pôsobnosťou v Nitre so sídlom v Ivanke:
- f. Nitrianska župa I., 1464–1922

Literatúra:

- Anderson, Benedict: 1991 – *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Bačová, Viera: 2000 – Jazyk ako prostriedok konštruovania etnicity – národa. *Človek a spoločnosť* 3: 6–10.
- Barnard, Alan – Spencer, Jonathan (eds.): 1996 – *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London and New York: Routledge.
- Barth, Fredrik (ed.): 1969 – *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen: Universitetsforlaget a Boston.
- Berrová, Petra: 2007 – Konskripce a sčítání lidu na našem území v kontextu zjišťování národnosti obyvatelstva a se zohledněním nálezů Nejvyššího správního soudu. *Historická demografie* 31: 147–210.
- Berrová, Petra: 2008 – Zjišťování národnosti obyvatelstva při sčítání lidu na našem území v minulosti a dnes. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje* 50: 259–267.
- Boháč, Antonín: 1924 – Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921: Část analytická. In: *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. díl. Československá statistika sv. 9, řada VI., sešit 1. Praha: Státní úřad statistický: 32*–129*.
- Boháč, Antonín: 1926 – *Národnostní mapa republiky Československé: Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin*. Praha: Národopisná společnost Československá v Praze.
- Boháč, Antonín: 1930 – *Národnost a sčítání lidu: K Rádlovu sociologickému rozboru naší národnostní statistiky*. Praha: Státní úřad statistický.
- Botík, Ján: 1991 – Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. *Slovenský národopis* 39: 18–25.
- Botík, Ján: 2007 – *Etnická história Slovenska: K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: FF UKF.
- Bromlej, Julian V.: 1980 – *Etnos a etnografia*. Bratislava: VEDA.
- Brubaker, Rogers: 2004 – *Ethnicity without Groups*. Harvard: HUP.
- Brubaker, Rogers – Cooper, Frederic: 2000 – Beyond „Identity“. *Theory and Society* 29: 1–47.
- Fenyés, Elek: 1851 – *Magyarország geographiai szótára*. Pest.
- Ferencová, Michaela: 2005 – Konštruktivistické a esencialistické prístupy k etnickej identite: Prehľad teórií a problém konceptu identity. In: J. Marušiak – M. Ferencová (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie. Zborník zo seminára*. Bratislava: VEDA: 31–42.
- Findor, Andrej: 2005 – Čo je „identita“? In: J. Marušiak – M. Ferencová (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie. Zborník zo seminára*. Bratislava: VEDA: 43–50.
- Gellner, Ernest: 1983 – *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gellner, Ernest: 2003 – *Nationalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Húsek, Jan: 1926 – *Národopisná hranice mezi Slováci a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy.
- Jakešová, Elena: 1987 – Sociálno-ekonomické aspekty migrácie obyvateľstva Slovenska v dvadsiatych rokoch 20. storočia. *Historický časopis* 35: 381–399.
- Kaľavský, Michal: 1991a – Etnicita alebo etnické vedomie? *Slovenský národopis* 39: 354–357.
- Kaľavský, Michal: 1991b – Postavenie národných menšín na Slovensku v rokoch 1918–1938. *Slovenský národopis* 39: 143–156.
- Kačírek, Ľuboš: 2011 – Modernizácia Uhorska v 19. storočí a slovenské národné hnutie. In: M. Martinkovič (ed.): *Idey a vývoj slovenského národovtorného myslenia*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku: 246–338.
- Kertzer, David I. – Arel, Dominique: 2002 – Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In: D. I. Kertzer – D. Arel (eds.): *Censuses and Identity. The Politics of*

- Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press: 1–42.
- Kiliánová, Gabriela: 1996 – Agenda of Nationalism (Easter Central Europe). *Slovenský národopis* 44: 454–461.
- Kiliánová, Gabriela: 1998 – Teoretické východiská pre výskum etnických otázok v národopise / etnológii na Slovensku. In: G. Kiliánová (ed.): *Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov*. *Etnologické štúdie* 5: 9–24.
- Konečný, Stanislav: 1999 – Rusíni na Slovensku a rozpad Rakúsko-Uhorska. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Zost. P. Švorc a L. Harbul'ová. Prešov: Univerzum: 290–299.
- Korabinský, Ján M.: 1786 – *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn*. Bratislava.
- Korčák, Jaromír: 1934 – Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Část textová. In: *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. *Československá statistika* sv. 98, řada VI., sešit 7. Praha: Státní úřad statistický: 9*–55*.
- Simon, Attila: 2009 – *Telepesek és telepesek Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Svetoň, Ján: 1970 – Slovenské vysťahovalectvo v období uhorského kapitalizmu. In: *Vývoj obyvateľstva Slovenska: výber z diela k nedožitým 65. narodeninám J. Svetoňa*. Bratislava: Epoque: 181–206.
- Šmigel', Michal – Kruško, Štefan: 2011 – *Opcia a presídlenie Rusínov do ZSSR (1945–1947)*. Bratislava: Goralina.
- Šprocha, Branislav: 2007 – Niektoré zdroje informácií demografickej povahy o rómskej populácii na Slovensku. *Slovenská statistika a demografia* 17: 3–11.
- Šprocha, Branislav – Tišliar, Pavol: 2009 – *Populačný vývoj Podkarpatskej Rusi II. Štruktúry obyvateľstva*. Bratislava: Infostat.
- Šprocha, Branislav – Tišliar, Pavol: 2012 – *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919–1940*. Brno: Tribún EU.
- Tišliar, Pavol: 2005 – Okresná správa na Slovensku počas I. ČSR. In: V. Múcska (ed.): *Zborník FiF UK Historica XLVI*. Bratislava: Univerzita Komenského: 147–185.
- Tišliar, Pavol: 2007 – *Mimoriadne sčítanie ľudu z roku 1919: príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava: Statis.
- Tišliar, Pavol: 2008a – Gemerská stolica a Malohont z pohľadu Tereziánskeho lexikónu sídiel z roku 1773. *Slovenská statistika a demografia* 18/2–3: 60–76.
- Tišliar, Pavol: 2008b – Nemecké národnostné ostrovy na Slovensku podľa výsledkov Šrobárovho popisu ľudu z roku 1919. In: P. Tišliar (ed.): *Zborník Filozofickej fakulty UK Historica XLVII*. Bratislava: Univerzita Komenského: 89–118.
- Tišliar, Pavol: 2009 – Etnická a konfesijná skladba obyvateľov Bratislavy v poslednej štvrtine 19. a v prvej polovici 20. storočia. In: *Zborník Múzea mesta Bratislavy XXI*: 53–70.
- Tišliar, Pavol: 2011 – *Národnostný kataster Slovenska v roku 1940*. Bratislava: SNA.
- Tišliar, Pavol: 2013 – *Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Krakov: Spolek Slovákov v Poľsku.
- Tišliar, Pavol: 2014 – Statistical Practice and Ethnic Policy of the Slovak Republic 1939–1945. In: P. Tišliar – S. Čéplö (eds): *Studies in the Population of Slovakia II*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce: 121–146.

Tišliar, Pavol: 2015 – Cesta k prvému úradnému lexikónu sídel na Slovensku. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 3: 51–62.

Vályi, Andreas: 1796–1799 – *Magyar országnak leírása*. I. – III. Budan.

Vrabcová, Eva. 2002a – Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme, I. časť. *Slovenská archivistika* 37/1: 57–67.

Vrabcová, Eva. 2002b – Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme, II. časť. *Slovenská archivistika* 37/2: 55–80.

Zalabáková, Jitka: 2014 – Cenzus jako předmět antropologického výzkumu. *Acta Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni* 3: 171–190.

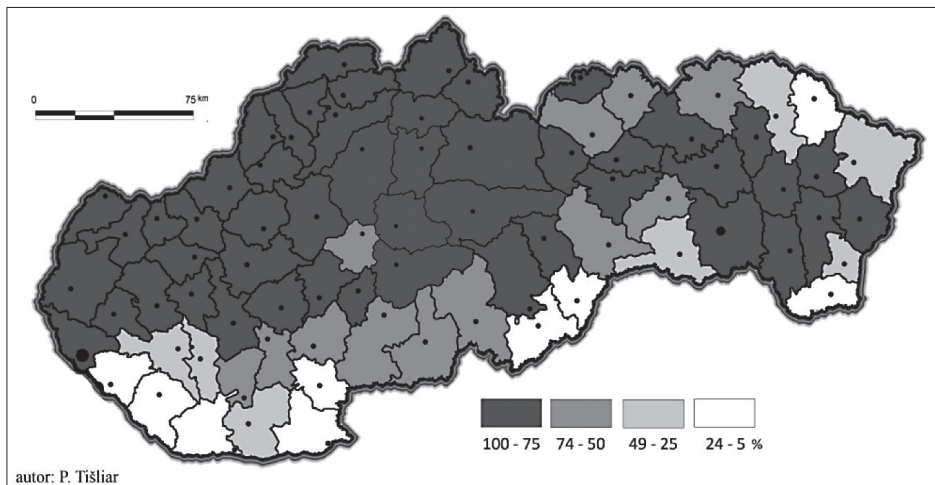
Periodická tlač:

Slovenská pravda, ročník 1940

Contact: Doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.; Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovakia; e-mail: pavol.tisliar@uniba.sk.

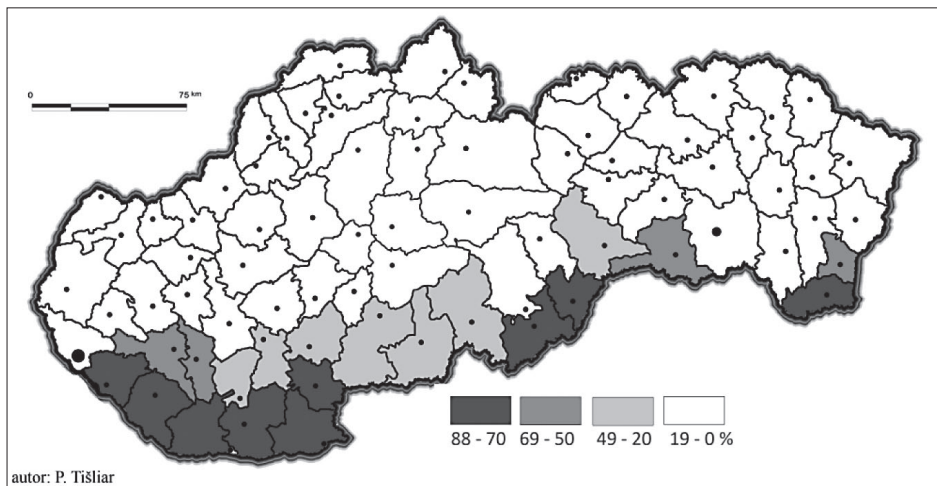
Kartogramy:

Kartogram č. 1: Podiel osôb československej národnosti v okresoch Slovenska; SL 1930 (v %)²⁵

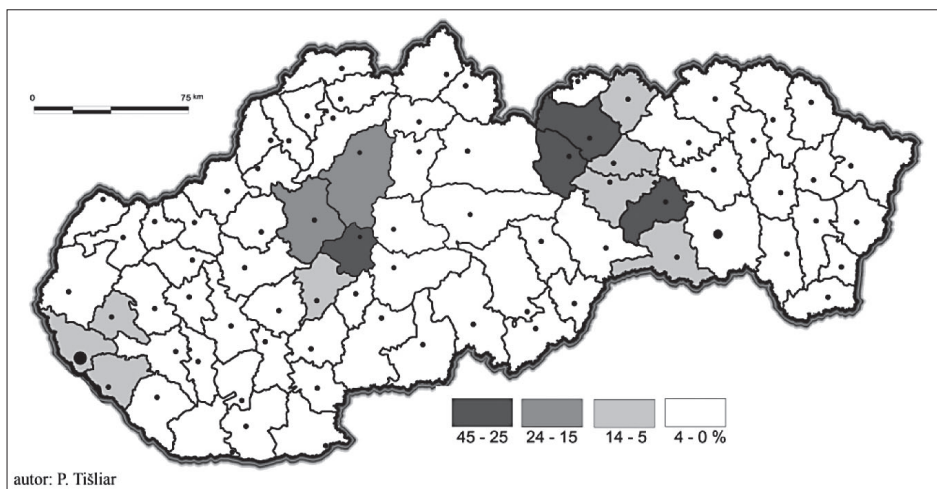

²⁵ Zdroj dát: Československá statistika, sv. 98.

Kartogram č. 2: Podiel osôb maďarskej národnosti v okresoch Slovenska; SE1930²⁶

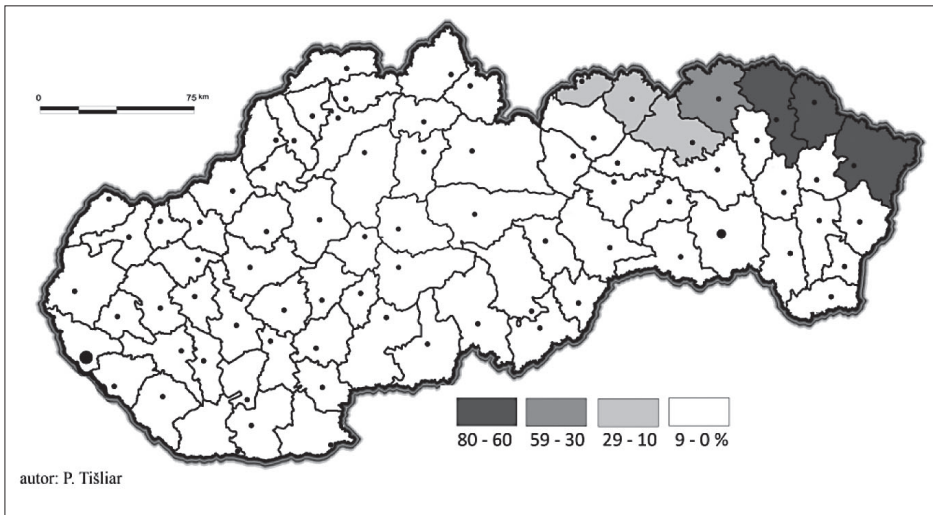
Kartogram č. 3: Podiel osôb nemeckej národnosti v okresoch Slovenska; SE1930²⁷

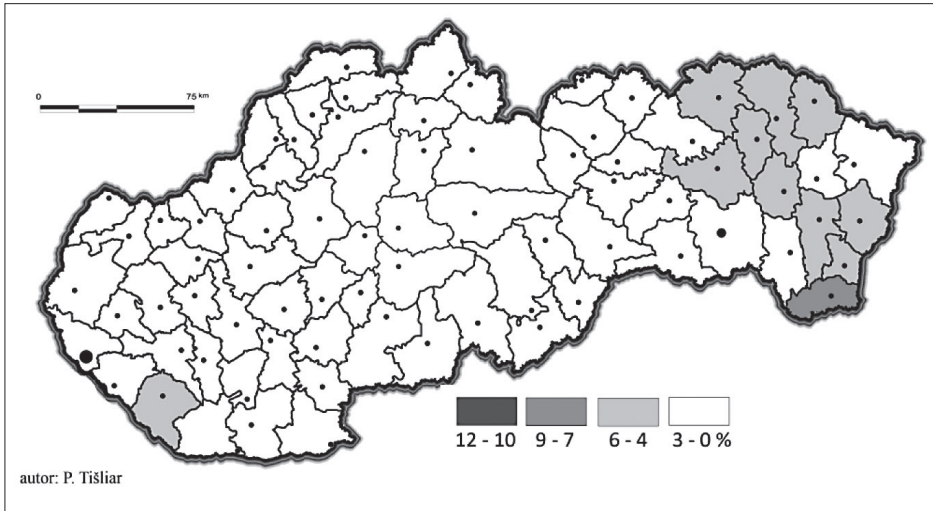
²⁶ Zdroj dát: Československá statistika, sv. 98

²⁷ Zdroj dát: Československá statistika, sv. 98

Kartogram č. 4: Podiel osôb ruskej a maloruskej národnosti v okresoch Slovenska; SE 1930²⁸

Kartogram č. 5: Podiel osôb židovskej národnosti v okresoch Slovenska; SE1930²⁹

²⁸ Zdroj dát: Československá statistika, sv. 98

²⁹ Zdroj dát: Československá statistika, sv. 98